

UDK 371.373.167.1

BANK MOLIYAVIY AKTIVLARI- IQTISODIYOTNING MUHIM ELEMENTI SIFATIDA

Mamarajabov Bobur Abduxakimovich
O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistranti

БАНКОВСКИЕ ФИНАНСОВЫЕ АКТИВЫ КАК ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ ЭКОНОМИКИ

Мамараджабов Бобур Абдухакимович
магистрант Академии банковского дела и финансов Республики Узбекистан

BANKING FINANCIAL ASSETS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF THE ECONOMY

Mamarajabov Bobur Abdukhakimovich
Master of the Academy of Banking and Finance of the Republic of Uzbekistan

Annotatsiya. Maqolada bankning hisobot davridagi faoliyatining yakuniy moliyaviy natijasi oddiy faoliyatdan olingan moliyaviy natija va boshqa daromadlar va xarajatlar balansidan iboratligi xususida so'z yuritilib, bank moliyaviy aktivlarida bankning yuqori rentabellikdagi faoliyatini ta'minlash muhim ekanligi tatqiq qilinadi. Shuningdek, bankning daromadlarni shakllantirishga ta'sir qiluvchi barcha omillarni sinchiklab ko'rib chiqish va xarajatlar darajasini aniqlash bo'yicha takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: bank, aktiv, moliya, kredit, ulush, mijoz, omonat, chek.

Аннотация. В статье говорится о конечном финансовом результате деятельности банка за отчетный период, который складывается из финансового результата, полученного от обычной деятельности, и баланса прочих доходов и расходов, и подчеркивается, что важно обеспечить высокую рентабельность финансовых активов банка. Также вносятся предложения по тщательному учету всех факторов, влияющих на формирование доходов банка и определяющих уровень расходов.

Ключевые слова: банк, актив, финансы, кредит, акция, клиент, депозит, чек.

Annotation: The article talks about the final financial result of the bank's activity during the reporting period, which consists of the financial result obtained from ordinary activities and the balance of other incomes and expenses, and it is emphasized that it is important to ensure high profitability of the bank's financial assets. Also, proposals are made for careful consideration of all factors affecting the bank's income formation and determining the level of expenses.

Key words: bank, asset, finance, loan, share, customer, deposit, check.

1. KIRISH

Bankning moliyaviy aktivlariga kreditlar, overdraftlar, mijozlarning akkreditivlar bo'yicha majburiyatlari, obligatsiyalar, qimmatli qog'ozlar, boshqa banklarning aksiyalari va cheklari kiradi. Banklarning eng muhim aktivlari kreditlar va zaxiralardir. Kredit foizli daromad keltiradi va zaxiralar omonatlarni xavfsiz saqlaydi. Odatda, aktivlar bank balansining chap tomonida, passivlar esa bank balansining o'ng tomonida ko'rsatiladi. Sof qiymat - bu aktivlar va majburiyatlar

o'rtasidagi farq. Banklar boshqalar oldidagi majburiyatlarni bajarish uchun aktivlarga tayanadi.

Ular haqidagi ma'lumotlar ochiq bo'lishi kerak, shuning uchun investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar unga doimo kirishlari mumkin. Ma'lumotlar tashkilotning rasmiy veb-saytida va ixtisoslashtirilgan portallarda e'lon qilinadi. Ma'lumotlar oyiga bir marta yangilanadi. Maxsus portallar tijorat bankining aktivlari, muammoli kreditlar portfelining

hajmi va boshqa ma'lumotlarni hisobga olgan holda reytinglarni tuzadi.

Bank aktivlari - bu pulda ifodalangan qiymatga ega bo'lgan ob'ektlar bo'lib, unda moliya instituti o'z va qarz mablag'larini joylashtiradi. Bu naqd pul, qimmatli qog'ozlar, qimmatbaho metallar, mulk (yer, ko'chmas mulk, asbob-uskunalar), investitsiya kapitali, berilgan kreditlar bo'lishi mumkin. Kredit tashkilotlari daromad olish, keyinchalik o'z majburiyatlarini to'lash va pirovardida foyda olish uchun mablag'larni aktivlarga joylashtiradilar.

2. MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Aktivlar va ularning qiymati bank sektori rivojlanishini baholashda muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Bank aktivlari koeffitsiyenti turli koeffitsientlarni hisoblash uchun ham qo'llaniladi, masalan: Sof foiz marjasi banklarni baholashda ayniqsa muhim ko'rsatkich hisoblanadi, chunki u kreditlar yoki investitsiya qimmatli qog'ozlari kabi foizli aktivlar bo'yicha bankning sof daromadini ko'rsatadi. Bunday aktivlar bo'yicha olinadigan foizlar bankning asosiy daromad manbai bo'lganligi sababli, bu nisbat bankning umumiy rentabelligining yaxshi ko'rsatkichi bo'lib, yuqori marja odatda ko'proq daromadli bankni ko'rsatadi. Bir qator omillar sof foiz marjasiga sezilarli darajada ta'sir qilishi mumkin, jumladan, bank tomonidan olinadigan foiz stavkalari va bank aktivlari manbasidir. Sof foiz marjasi foizlar va investitsiya daromadlarining yig'indisi bilan bog'liq xarajatlarni olib tashlagan holda hisoblanadi shuningdek, bu miqdor daromad aktivlarining o'rtacha miqdoriga bo'linadi. Kreditning aktivga nisbati sarmoyadorlarga bank operatsiyalarini to'liq ko'rib chiqishga yordam beradigan yana bir sanoat ko'rsatkichidir. Kreditning aktivga nisbati nisbatan yuqori bo'lgan banklar o'z daromadlarining asosiy qismini kreditlar va investitsiyalar hisobidan oladilar, ssudaning aktivga nisbati pastroq bo'lgan banklar esa o'zlarining umumiy daromadlarining nisbatan katta qismini ko'proq diversifikatsiyalangan, foizsiz daromadlardan oladilar [4,5]. Kreditning aktivga nisbati pastroq bo'lgan banklar, foiz stavkalari past bo'lsa yoki kredit

qattiq bo'lsa, yaxshi ishlashi mumkin. Iqtisodiy tanazzul davrida ham ular foyda keltiradi.

Bank aktivlarini boshqarishning an'anaviy yondashuvi bank majburiyatlari nisbatan barqaror va uni amalga oshirish mumkin emas degan taxminga asoslanadi. Bank o'z aktivlarini turli yo'llar bilan safarbar qilinadi:

- bu kreditlarni darhol yoki tezda qaytarishni talab qiladi, u qimmatli qog'ozlarni sotishi mumkin;

- garov sifatida investitsiyalar yoki kreditlarni ifodalovchi qimmatli qog'ozlardan foydalangan holda markaziy bankdan mablag' olishi mumkin.

Banklar kredit olish va sotiladigan aktivlarni sotishda ikkilanishadi, chunki bu qarzdor va kreditor o'rtasidagi nozik munosabatlarni buzadi va ishonchni pasaytiradi, bu esa bankning ishdan chiqishiga olib keladi [1,2]. Shu sababli, banklar naqd pul zahiralari va boshqa likvid aktivlarni ma'lum darajada ushlab turadilar yoki markaziy bank kabi "oxirgi imkoniyatdagi kreditor" dan foydalanish imkoniyatiga ega. Bir qator mamlakatlarda tijorat banklaridan ba'zan minimal likvidli aktivlar koeffitsientini saqlab qolish talab qilingan.

Bank aktivlari va ma'lum vaqt davomida olingan foydani tahlil qilish moliya instituti faoliyatining muhim ko'rsatkichidir. Tahlil jarayoni quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

- jami aktivlarning o'zgarishlar dinamikasini o'rganish;

- tasnif mezonlari bo'yicha aktivlar tarkibini tahlil qilish;

- rentabellik bo'yicha aktivlar tarkibini aniqlash;

- likvidlik va tavakkalchilik nuqtai nazaridan bank aktivlari tarkibini tahlil qilish.

Bank aktivlarini tahlil qilish jarayonida turli ko'rsatkichlari: aktivlarning o'sish sur'atlari va o'sishi, daromadlilik koeffitsienti va aktivlarning tavakkalchilik darajasi hisoblab chiqiladi.

Bank aktivlari - turlari va xususiyatlari

Parametrlarga ko'ra bank aktivlarining quyidagi turlari ajratiladi [5]:

- bank resurslarini joylashtirish shartlari bo'yicha: joriy, shoshilinch.

- likvidlik darajasi bo'yicha: yuqori likvidli (birlamchi va ikkilamchi zaxiralar), past likvidli;

- ishchilar va ishlaydiganlar;
- xavf darajasi bo'yicha (5 guruh);
- investitsiya davri bo'yicha.

Bank aktivlarini turlar va kichik turlarga bo'lish moliya instituti mablag'larining sifat tarkibini samarali tahlil qilish imkonini beradi.

Muayyan davr uchun bank tizimining aktivlari to'g'risidagi ma'lumotlar turli ko'rsatkichlar o'zgarishi dinamikasini kuzatish imkonini beradi.

Bank aktivlarini sekyuritizatsiya qilish

Bank aktivlarini sekyuritizatsiya qilish - bu daromadli aktivlar bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlarni chiqarish orqali moliyalashtirishni oshirish usulidir. Ushbu turdagi aktiv operatsiyalari Qo'shma Shtatlarda paydo bo'ldi, u erdan Evropaga tarqaldi va 2004 yilga kelib Rossiyaga yetdi.

Bank aktivlarini sekyuritizatsiya qilishning asosiy afzalliklari:

- investitsiya kreditlashning uzoq muddatli resurs bazasini shakllantirish;
- kredit portfelini samarali tartibga solish va boshqarish;
- likvidlikni saqlash;
- bank risklarini kamaytirish;
- kerakli rentabellikka erishish.

Bank aktivlarining tarkibi

Bank aktivlarining tarkibi - bu kredit tashkilotining to'lov qobiliyati va likvidligini ta'minlash, foyda olish imkoniyatini aniqlash uchun moliyaviy institutning solishtirma og'irlik va qiymat shartlari bilan o'lchanadigan faol operatsiyalari turlari.

Bank aktivlarining tuzilishi quyidagicha ko'rinadi[1,2,4]:

- risk darajasi 0 ga teng aktivlar;
- risk darajasi 20% bo'lgan aktivlar;
- risk darajasi 50% bo'lgan aktivlar;
- risk darajasi 70% bo'lgan aktivlar.

Bank aktivlarini boshqarish

Bank aktivlarini samarali boshqarish moliyaviy tashkilotning maksimal rentabelligini ta'minlaydi va risklarni kamaytiradi.

Menejment hal qilishi kerak bo'lgan asosiy muammo bu rentabellik va likvidlik o'rtasidagi ziddiyatdir. Ikkinchi muammo - kredit tashkilotining foiz stavkalarining o'zgarishiga sezgirligi.

Aktivlar va passivlarni muvozanatli boshqarish barcha muammolarni hal qilish va risklardan qochish imkonini beradi.

Aktivlar - bu bank o'z mablag'larini investitsiya qiladigan hamma narsa. Bir nechta turlari mavjud:

- pul (milliy va xorijiy valyutalar);
- kreditlar;
- investitsiyalar;
- boshqa banklardagi hisobvaraqlardagi mablag'lar;
- qimmat baho qog'ozlar;
- mulk;
- sho'ba tijorat kompaniyalarining ustav kapitalari.

Aktivlarni ko'paytirishning asosiy maqsadi foyda olishdir. Bank menejmentlari qaerga va qachon investitsiya qilishni tushunish uchun bozorni turli sohalarida o'rganadilar. Aktivlar dinamikasi bankning qanchalik samarali ishlayotganligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda aktivlarni ko'paytirishning ikkita asosiy usuli mavjud [2]:

- Boshqa moliyaviy tuzilmalar bilan qo'shilish yoki ularni o'zlashtirish.

- Kapitalni ko'paytirishga qaratilgan moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish. Alfa Bank, Raiffeisenbank va Tinkoff Bank eng yaxshi misollar qatoriga kiradi, chunki ular moliyaviy bozordagi faoliyati va aktivlarni malakali boshqarish tufayli eng yaxshi moliya-kredit tashkilotlari ro'yxatiga ko'tarilishga muvaffaq bo'lishdi.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mavzu yuzasidan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda kuzatish, solishtirish, suhbat, anketa so'rovlari kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi.

4. ASOSIY TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklari aktivlari orasida investitsiyalar pul bozori aktivlariga qaraganda kamroq likviddir. Biroq, to'lov muddatining tegishli tarqalishini (uzoq muddatli va qisqa muddatli investitsiyalar aralashmasi orqali) saqlab, bank investitsiyalarining bir qismi muntazam ravishda muddatga yaqinlashishini

ta'minlash mumkin. Bu barqaror likvidlik oqimini ta'minlaydi va shu bilan ikkilamchi likvid aktivlar zaxirasini ifodalaydi [4]. Biroq, bu zarurat - o'z majburiyatlarining muhim qismini talab bo'yicha naqd pulga aylantirish - banklarni "qisqa muddatga va uzoq muddatli qarz olishga" majbur qiladi. Aksariyat bank kreditlari muayyan muddatlarga ega bo'lgani uchun banklar istalgan vaqtda to'lanishi mumkin. Bu hatto eng to'lov qobiliyatiga ega banklarni ham likvidlik xavfiga, ya'ni zudlik bilan to'lash talablarini qondirish uchun naqd pulga (bazaviy pul) ega bo'lmaslik xavfiga olib keladi. Banklar ushbu likvidlik riskini bir necha usullar bilan boshqaradi. Aktivlarni boshqarish deb nomlanuvchi yondashuvlardan biri bank aktivlari tarkibini – uning kreditlar, qimmatli qog'ozlar va pul mablag'lari portfelini tuzatishga qaratilgan. Ushbu yondashuv bankning majburiyatlari va umumiy hajmi ustidan juda kam nazoratga ega, ularning ikkalasi ham bankka omonat qo'yadigan mijozlar soniga bog'liq. Umuman olganda, bank menejerlari tavakkalchilikni maqbul chegaralar ichida ushlab turganda mumkin bo'lgan eng yuqori foiz daromadini keltira oladigan aktivlar portfelini yaratadilar. Bankirlar, shuningdek, kundalik ehtiyojlarni

qondirish uchun yetarli bo'lgan naqd pul zaxiralarini ajratishlari kerak (shu jumladan, minimal qonuniy talablarni qondirish uchun zaxiralarga bo'lgan talab), qolgan mablag'lar birinchi navbatda qisqa muddatli tijorat kreditlariga yo'naltiriladi.

Bank aktivlarining o'sishi faol operatsiyalar: kreditlash, investitsiya operatsiyalari va o'z va qarz mablag'larini joylashtirish bo'yicha boshqa bank operatsiyalari hisobiga sodir bo'ladi. Bank aktivlarining muhim sifati foyda olishdir.

Bank aktivlariga quyidagilar kiradi: pul mablag'lari, kreditlar, investitsiyalar, qimmatli qog'ozlar, ko'chmas mulk va boshqalar. Bank aktivlari bank balansining aktivlarida aks ettiriladi.

Keng ma'noda, aktivlar - bu xo'jalik sub'ekti o'z tasarrufida va/yoki tasarrufida bo'lgan mol-mulk bilan tuzilgan bitimlardan kelajakda olinadigan iqtisodiy foyda. Tor ma'noda aktivlar tijorat banki resurslarini joylashtirish va ulardan foydalanishni aks ettiruvchi balans ob'ektlari hisoblanadi. Oddiy qilib aytganda, aktivlar bank muassasasi investitsiya qiladigan hamma detallarni ifodalaydi.

1-jadval.

Konsolidatsiyalangan aktivlari bo'yicha 10 ta eng yirik banklar

O`rni	Bank nomi	Konsolidatsiyalangan aktivlar (milliard AQSh dollari)
1	Royal Bank of Scotland	3 267.9
2	Deutsche Bank	2 954
3	BNP Paribas	2 674.6
4	Barclays	2 443
5	Crédit Agricole	2 068
6	UBS	2 007
7	Société Générale	1 567
8	ABN AMRO	1 499
9	UniCredit	1 493
10	ING Bank	1 453

Bankning moliyaviy aktivlariga akkreditivlar bo'yicha majburiyatlari, kreditlar, overdraftlar, mijozlarning obligatsiyalar, qimmatli qog'ozlar, boshqa

banklarning aksiyalari va cheklari kiradi. Xususan, **qimmatli qog'oz** - bu shakl va talab qilinadigan rekvizitlarga, mulkiy yoki nomulkiy huquqlarni tasdiqlovchi hujjat. Bu doimiy yoki bir martalik daromad manbai.

Keng ma'noda qimmatli qog'oz - bu taqdim etilganda amalga oshiriladigan mulkiy huquqlarni tasdiqlovchi hujjat. Qimmatli qog'oz, agar uni tayyorlash shakliga rioya qilingan bo'lsa va unda barcha zarur tafsilotlar mavjud bo'lsa, o'z vazifalarini bajaradi. Iqtisodiy nuqtai nazardan qimmatli qog'ozlar kapitalning ulushini ifodalaydi.

Qimmatli qog'ozning belgilari va xususiyatlari

- Qonuniy talablarga muvofiq rasmiy tayyorgarlik.

- Xavfsizlik qat'iy belgilangan shaklda chiqariladi va barcha standartlarga muvofiq to'ldirilishi kerak.

Qiymat ifodasi. Qog'ozda naqd pul ekvivalenti bo'lishi kerak.

Standart aktivga bo'lgan huquqlarni ta'minlash lozim. Aktiv standart bo'lishi kerak, ya'ni uni boshqa shunga o'xshash aktivlar bilan solishtirish mumkin.

Qimmatli qog'ozlarning xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

- Standartlik va ketma-ketlik.
- Davlat tomonidan tartibga solingan.
- Murojaat qilish imkoniyati.
- Likvidlik.
- Fuqarolik muomalasida ishtirok etish.
- Daromadlilik.
- Majburiy ishlash.

Qimmatli qog'ozlarning turlari:

Qimmatli qog'ozlarni bir qator xususiyatlariga ko'ra tasniflash mumkin:

Emitent turi bo'yicha:

- Davlat
- Nodavlat

Qimmatli qog'ozlar narxi

Qimmatli qog'ozlarning qiymati qaysi baholash usuli qo'llanilishiga qarab turli yo'llar bilan aniqlanadi. Biroq, umuman olganda, qimmatli qog'ozlarning narxi bozordagi talab va taklifga qarab belgilanadi.

Agar bozorda qimmatli qog'ozlarga talab ko'p bo'lsa, ularning narxi oshadi, taklif talabdan oshsa, aksincha, pasayadi.

5. XULOSA VA TAKLIFLAR

Qimmatli qog'ozlar narxiga investorlar va treyderlarning his-tuyg'ulari ta'sir qiladi, bu kelajakdagi bozor harakatlariga oid fikrlar va taxminlarga asoslanishi mumkin. Bu qimmatli qog'ozlar narxining haqiqiy qiymatiga mos kelmaydigan o'zgarishiga olib kelishi mumkin.

Bank aktivlarida qisqa muddatli kreditlarning ko'p bo'lishi, ba'zi bank kreditlarining har doim to'lash muddati tugashini anglatadi, bu esa bankka ba'zi muddati o'tgan kreditlarni yangilash yoki almashtirishdan bosh tortgan holda naqd pul yoki to'lovlarni qaytarish imkonini beradi. Dastlabki bankirlarning qisqa muddatli tijorat kreditlariga e'tibor qaratish amaliyoti, ular orasidan tanlashlari kerak bo'lgan aktivlarni hisobga olgan holda tushunarli bo'lib, oxir-oqibat "haqiqiy veksellar doktrinasini" deb nomlanuvchi noto'g'ri nazariyaga asos bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Lukin, V. G. Bank aktivlarini boshqarish / V. G. Lukin. — Matn: darhol // Yosh olim. — 2020. — No 14 (304). - B. 265-268. — URL: <https://moluch.ru/archive/304/68532/>
2. Алиев, Б.Х. Деньги, кредит, банки: учебное пособие / Б.Х. Алиев, С.К. Идрисова, Д.А. Рабаданова. – М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2014. – 288 с. – ISBN 978-5-9558-0356-2.
3. Банковское дело: учебник / под ред. О.И. Лаврушина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 672 с. – ISBN 5-279-02102-4
4. Вешкин, Ю.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: учебное пособие / Ю.Г. Вешкин, Г.Л. Авагян. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Магистр: ИНФРА-М, 2014. – 432 с. – ISBN 978-5-9776-0301-0.
5. Банк России: Центральный банк Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cbr.ru/>
6. Азиатско-Тихоокеанский банк: Официальный сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.atbrf.ru